

„MINDIG PRÓBÁLTAM TENNI A DOLGOM, ÉS KÖZBEN MEGÖREGEDTEM...”

(CSORDÁS LÁSZLÓ ÉLETÚTINTERJÚJA DUPKA GYÖRGGYEL)

Kezdjük akkor a legelején: mikor került először kapcsolatba az irodalommal? Az a környezet, ahol felnevelkedett, mennyire volt hatással az Ön későbbi szemléletére, illetve az olvasás iránti vágyra? Mi volt az első könyv, amit végigolvasott?

A Tiszabökényi Általános Iskolában tanultam, ötödik osztályos korunktól kezdve egy új magyar nyelv és irodalom tanár kezei alá kerültem, mégpedig Fóris Emmának hívták, aki településünk azonos nevű történelmi családjához tartozott, amelynek tagjai nemzedékeken át jelentős szerepet játszottak a magyar történelem helyi eseményeiben. Mint minden fiatal, én is elkezdtem verseket írni, és ő így figyelt fel rám. Külön foglalkozott velem, ráirányította figyelmemet a különböző szépirodalmi kötetekre. Abban az időben még nem nagyon volt televízió, és így bőven maradt idő az olvasásra. Elsősorban a meséskönyvek, a kalandregények érdekeltek. Amit először végigolvastam – ha jól emlékszem –, Benedek Elek *Ezüst Mesekönyve*, az *Arany Mesekönyve*, valamint Gárdonyi Gézától az *Egri csillagok* lehetett. Később átkerültem a Taszapéterfalvai Középiskolába, és ott Megyeri Irén, magyarszakos tanár lett a szakmai vezetőnk. Ez a középiskola regionális központnak számított, hiszen több környező faluból jöttek át ide a tanulók. Így került ide Balla Teréz Nagypaládról, aki hozzám hasonlóan verseket kezdett írni. Peleskei Jenő Feketeadóból, aki szintén írogatott. Ezekkel az irodalomkedvelő fiatalokkal megalakítottuk az iskolai önképzőkört, és ennek keretein belül elemeztük írásainkat, illetve ajánlottunk egymásnak olvasmányokat. Szerkesztettünk faliújságot, és oldalról lestük, hogy osztálytársaink olvassák-e a verseinket, egyéb lírai szösszeneteinket. Valamilyik tavasszal Kovács Vilmos és Ivan Csendej jött hozzánk egy író-olvasó találkozó erejéig. Utána kérdéseket intéztünk hozzá, valószínűleg én a legtöbbet. Az óra vége előtt magához hívott Kovács Vilmos, és bízta-

tott minket, hogy ne álljunk meg ezen a szinten. Éppen ekkoriban szerveződött az Ungvári Állami Egyetemen tanuló és írogató magyar szakos diákok közreműködésével egy ifjúsági stúdió, adjuk meg a címünket, ő majd közvetít Stumpf Béni és közöttünk. Rá néhány hétre vagy hónapra meg is kaptuk a meghívókat Ungvárra. Az első összejövetel a mostani Vármegyházában székelő írószövetség klubjában volt. Ekkorra már kialakult egy kemény mag a *Kárpátontúli Ifjúság* című lap és a magyar kiadás felelős szerkesztője, Fejes János mellett, amelynek irodája ebben az épületben volt. A hetilap fordítógárdájához tartozott mások mellett Balla Gyula, Zselicki József is. Utóbbi a Forrás Ifjúsági Stúdió elnöke lett. Ezenkívül itt működött a Kárpáti Kiadó szerkesztősége, ahol Kovács Vilmos is dolgozott. Először itt hallottam az 1966-ban indult *Együtt* című kéziratos folyóiratról.

Milyen élmények kötődnek az első olyan összejövetelhez, amelyet már a Forrás Stúdió égisze alatt szerveztek ezek a fiatalok?

Az egymásra való csodálkozás élménye maradt meg elsősorban. Örülünk egymásnak, meg annak, hogy van ilyen stúdió. Olyan barátságok szövődtek, amelyek a későbbiekben is meghatározóak voltak. Ekkoriban ismerkedtünk meg a beregszásziakkal, én ekkor léptem kapcsolatba például Füzesi Magdával. De itt ismerkedtem meg Vári Fábián Lászlóval, Fodor Gézával. A stúdiókban is műhelymunkák voltak, ezeket az idősebb magyar szakosok vezették. Sőt volt, aki már ekkor befejezte az egyetemet. A stúdióhoz olyan egyéniségek tartoztak még, mint Balla Gyula, S. Benedek András, Györke László, Punykó Mária, Zselicki József, Adóba Mária és még mások is. Próza- és verselemzésekkel foglalkoztunk. A meghívott előadók közül Gortvay Erzsébetre és Fodó Sándorra emlékezem. Igyekeztünk fejleszteni alapműveltségünket, különösen a néprajzi vonatkozású dolgok érdekelték minket, hiszen a nagytöbbség falusi származású volt. Kovács Vilmos vetette fel, ahogyan ő mondta, az „irodalmárkodás” mellett néprajzi kérdésekkel is kellene foglalkoznunk: ballada- és népdalkutatással, illetve a vidékünkhöz köthető legendákkal. A nyári kirándulások, valamint a falujáró biciklitúrák alkalmával magnókkal kezdtük el gyűjteni a néprajzi anyagokat. Én Stumpf Bénitől kaptam egy nagy táskamagnót, ezzel kerestem fel szülőfalumban és Farkasfalván a helyi nótafákat, adatközlőket. Majd a Kovács Vilmos és S. Benedek András által összeállított *Kárpáti Kalendárium* 1971-es *Irodalmi Melléklete* közölt válogatást Balla Teréz, Horváth Gyula, Györke László, Vári Fábián László, Zselicki József és a saját gyűjtésemből. Büszkén említhetem, hogy a legtöbb népballadát az én gyűjté-

semből közölték. Itt jegyezném meg, hogy a rendszerváltás után három kiadást is megért Vári Fábián László *Vannak ringó bölcsők* című balladagyűjteménye is tartalmazza ezeket. Szóval kialakult egy baráti társaság, és vártuk a minden hónapban meghirdetett összejöveteleket Ungváron.

Ekkor már rendszeresen publikáltak a tagok?

Tulajdonképpen igen. Itt kezdtünk el folyamatosan publikálni. Első verseim a *Kárpátontúli Ifjúságban*, majd a *Kárpáti Igaz Szóban* és a beregszászi *Vörös Zászlóban*, valamint a *Kárpáti Kalendárium* irodalmi mellékleteiben jelentek meg. Ez akkoriban sokat jelentett számomra. Ekkor vettem Stumpf Bénitől egy felújított táskairógépet, mert nem írtam valami szépen, és a barátaim nehezen tudták olvasni kézírataimat. Apám eladott egy hízót, és ebből a pénzből futotta a masinára is. Annyira büszke voltam erre, hogy amikor Újlakon beültünk a vonat nyitott utasterébe, elővettem és kattogtattam. Egyéb-ként csapatosan utaztunk Ungvárra, Beregszászon a Beregszász környékéről származók, Bátyúban a Munkács környékiek csatlakoztak hozzánk. Elmondható, hogy családias hangulatban teltek ezek az utazások.

Mi az, ami máról visszatekintve úgy tűnik, hogy egyértelműen a Forrás hatása volt az Ön életútjára? Vagy másképp fogalmazva: mennyire lett volna más az élete, ha nincs ez a stúdió?

Valószínűleg nem foglalkoztam volna az irodalommal. Apám földművesnek akart nevelni, vagy esetleg asztalos lehettem volna, ha a faluban maradok. De én a várost és az irodalmat, az értelmiségi életet választottam. Számunkra különben nagyon sokat jelentett, hogy velünk, eldugott kis faluból felutazó diákokkal egyáltalán szóba álltak Ungváron, sőt hogy ingyen és bérmentve foglalkoztak velünk, elláttak minket az anyaországi kortárs írók, költők, irodalomtörténészek, helytörténészek legújabb könyveivel. Javaslatukra fizettük elő a *Tiszatáj*, az *Új Írás*, az *Alföld*, a *Kortárs*, a *Nagyvilág*, az *Élet és Irodalom* sorra megjelenő számait, és más kiadványokhoz is hozzájutottunk. Alapvetően akkor döbrentünk rá, hogy a szovjet oktatás nem sokat ér az úgynevezett magyarságismeretek terén. Csak a szovjet, szemellenzős propagandát terjesztették. És a Forrás Stúdióban döbrentünk rá műveltség-beli hiányosságainkra, hiszen még alig ismertük mi, fiatalok Ady vagy József Attila, Illyés Gyula igazi, emberarcú költészetét, mert az iskolában főleg az osztályharcos tartalmú művekkel traktáltak minket. De a kortársak közül sem sok költőt tudtunk volna felsorolni, nem csak a magyar irodalmat tekintve. Itt viszont kézzől kézre járt a kortárs szovjet költők közül Jevtusenko, Rozsgyesztvenszkij. Stumpf Béni legépelte és még be is köttette a számunkra

ezeket. Illetve a magyarországi költők könyveit olvastuk nagy lelkesedéssel. Nagy László, Juhász Ferenc, Ratkó József, Váci Mihály verseit elemeztük a már említett műhelymunkákon, és próbáltuk őket utánozni, el akartunk lesni tőlük néhány mesterségbeli fogást. Jómagam kiváltságos helyzetbe kerültem, mert a szomszédos faluba, Péterfalvára Budapestről hazajárt nyaralni Kiss Ferenc irodalomtörténész, így többször volt alkalmam vele is találkozni. Ilyenkor „átjáróházzá” vált a Kiss-família otthona, mert vidékünk ismert irodalomtörténészét nemcsak Kovács Vilmos, hanem a Forrás mérvadó tagjai is felkeresték. Estébe nyúló eszmecserek alakultak ki az akkori anyaország és vidékünk magyar irodalmi életéről. Ekkor erősödött meg bennünk a kettős kötődés tudata. Kovács Vilmosnak és a Forrás Stúdióknak köszönhető, hogy olyan gondolkodás felé tereltek minket, legfiatalabbakat, amely a szülőföldhöz, de egyszerre az egyetemes magyar művelődéshez való kötődést is szorgalmazta. Azonban a szomszédos népek, így a helyi ukrán kortárs írókra (Jurij Skrobinec műfordítóra, Petro Szkunc költőre, Ivan Csendej íróra és másokra) is felhívták a figyelmünket, akikkel később személyesen is megismerkedtem. Tudatosult bennünk, hogy ebből a közös örökségből kell ihletet merítenünk. A Forrás Stúdió műhelymunkái kinyitották a világot előttünk. Igaz, hogy rettenetes, képzavaros verseket írtunk, mert kísérleteztünk. A lényeg az volt, hogy képek képekre halmozódjanak, utalásokkal legyen tele a vers, nem tartottuk szem előtt a logikát. Ha néha mostanában előveszem ezeket a próbálkozásokat, nem is értem, mit akartunk akkor írni. De összességében ezek a kísérletek adták azt az érzést is, hogy még van hová fejlődünk. És ekkor kezdett kialakulni bennünk egyfajta hivatástudat.

De közbejött a katonaság. Mit jelentett ez a zárt, idegen világ egy olyan fiatal felnőt számára, aki még csak most indult el az értelmiségi pályán, de már el is kell hagynia az otthonosnak számító környezetet, Kárpátalját?

Katonaság előtt legalább háromszor próbáltam felvételizni az Ungvári Állami Egyetemre, magyar szakra, talán történelemre is, de a lényeg, hogy nem tudtam annyi pontot összegyűjteni, ami a bejutáshoz szükséges lett volna. Persze nemcsak a hiányos tudásom miatt, hanem mert már akkor is a jó ismeretségen, a kapcsolatrendszeren volt a hangsúly. Mivel nem vettem fel az egyetemre, ezért pékinas voltam a tiszaujlaki pékségben, majd elmentem idénymunkára, az odesszai terület Kotovszki járási Zeleno Kut nevű falujába, ahol kukoricatörésen, cukorrépa betakarításon vettem részt. Itt szoktam meg már a katonaság előtt a kulturális, nyelvi különbségeket. 1970-ben, a szülőházunkat is elsodró nagy tavaszi árvízpusztítást követő

helyreállítás után, ősszel végül elvittek katonának, és mint a középiskolai érettségivel rendelkező újoncokat általában, engem is a berdicsevi kiképző iskolába vittek, ennek elvégzése után szakaszvezető lettem egy rakétasilókat karbantartó munkaszázadban, ahol mindenféle munkát végeztettek velünk. Be kellett magolni az orosz katonai vezényszavakat, néha azt sem tudtuk, hogy mit tanulunk. Őszintén szólva, nem ismertük még igazán jól az orosz nyelvet. Olyan közegbe kerültem, ahol rengeteg baltikumi, lett, litván, észt, kaukázusi grúz, örmény, azerbajdzsán, valamint tatár, baskír, oroszországi német meg más nemzetiségű fiatal volt, és ők is körülbelül ugyanolyan szinten beszéltek az oroszról, mint mi, magyarok. Összetartottunk, vigyáztunk egymásra.

Van-e olyan élmény, gondolat, bármi, ami ebből a korszakból megmaradt későbbre is? Vagy csak rossz szájjal lehet visszatekinteni ezekre az évekre? Ha jól tudom, a katonaság ideje alatt sérült meg a lába is.

Amire tisztán emlékszem, hogy nem akartam menni katonának, de kötelező volt. Egyszerűen annyira fontos volt a Forrás Stúdió családias környezete, a személyes kapcsolatok kialakulása, hogy nem akartam elhagyni a barátaimat. Egykori falusi barátaimmal, ismerőseimmel már alig értettem ekkoriban szót, hiszen velük nem lehetett elbeszélgetni mélyebben a művészetről, az irodalomról. Az engem akkoriban foglalkoztató kérdések őket nem igazán érdekelték. Ami még fontos, a Forrás mellett létrejött, illetve a Csánádi György főszerkesztővel jó barátságban lévő Kovács Vilmos patronálásával újraindult egy másik stúdió, amely Beregszászhoz és a *Vörös Zászló* című laphoz kötődött. Ebben volt Drávai Gizella tanárnő, tankönyvíró, aki abban az időben irodalmi mindenes volt, és Horváth Anna művésznő, akik felügyelték a tehetséges gyerekek fejlődését. A tőlem idősebb beregvidéki költőkkel, köztük Sütő Kálmánnal, Kecskés Bélával, Ferenczi Tihamárral, Balogh Miklóssal és másokkal itt ismerkedtem meg. Ahogy ma mondanánk, egyfajta tehetséggondozási program volt ez. Tehát ezekben a stúdiókban szellemi társakra találtam a fiatalabb pályakezdők, így Füzesi Magda, Finta Éva, Nagy Zoltán Mihály és mások személyében. Ungvár után Beregszász volt a másik fontos irodalmi centrum, amelynek életében – Ugocsát képviselve – Vári Fábrián László és én aktívan vettünk részt. Ennek hiányát nehéz volt feldolgozni egy idegen környezetben. Egy Ukrajnától távoli állomáshelyről nemsokára egészen a Penza és Kazany térségbeli Tatárföldre, egy Kuznyeck-8 tábori postai cím alatti, sűrű és áthatolhatatlan fenyőerdőbe, egy álcázott katonai bázisra, illetve rakétatámaszpontonra kerültem. Ha néha kimenőt kap-

tunk, akkor katonai szerelvénnyel jutottunk el Penza városába, ahol egyébként nagyon sok egykori magyar hadfival találkoztam, beszélgettem, akik az első világháború hadifoglyaiként kerültek ide, és nem mertek a harmincas években Magyarországra hazatérni, mert a Vörös Hadsereg huszárezredében szolgáltak, megöregedtek, családot alapítottak itt, asszimilálódtak. Innen már a kapcsolattartás is nehézkes volt, a posta eléggé lassan működött ilyen távolságokban. Szinte nem is tudtam, mi történik eközben itthon. Ekkoriban már feléledt a Kovács Vilmos és Balla László közötti ideológiai, szemléletbeli ellentét, a Forrás Stúdiót is ekkor érték a támadások. Ezt közvetlenül is megtapasztaltam, amikor párhetes szabadságra hazaengedtek és a nálunk vendégségben tartózkodó Vári Fábián Lászlóval aznap, 1971. augusztus 20-án együtt döbbsen olvastuk a *Kárpáti Igaz Szóban* leközölt *Elidegenedés?* című szerkesztőségi cikket. Megjegyzem: a későbbiekben kiderült, hogy ennek Balla László főszerkesztő volt a szerzője. Próbáltam az elkeseredett Laci barátomat vigasztalni, hogy az idő majd helyre rak mindent. De hívott a katonai sorkötelesség. A Forrás Stúdió és tagjai ellen indított támadás elszomorító és lehangelő tudatában tértem vissza katonai állomáshelyemre. Az 1971–1973 közti Forrás–Kovács–Stumpf–Balla között kialakult szellemi összecsapásokról az elsők között Füzesi Magdától, Drávai Gizi nénitől és másoktól kapott levelekből értesültem, eléggé hézagosan, de ilyen tartalmú levelet egyre ritkábban kaptam. Ezeket a harcokat én nem éltem át személyesen, mivel távol voltam, és ráadásul a kétéves tényleges katonai szolgálatra még kilenc hónapot ráhúztam, mert két héttel a leszerelésem előtt súlyos baleset, illetve szerencsétlenség ért: felső combcsonttörésem volt, rengeteg vért vesztettem, majdnem két hétig kómában voltam, és a penzai katonai kórházban ébredtem fel. A kórteremben a varsói szerződés ittenni tanfolyamán résztvevő, ugyancsak balesetet szenvedett magyarországi, kubai és vietnámi tisztek közé kerültem. A lábadozó magyarországi hadnagy – ha jól emlékszem, Wölfinger Győzőnek hívták – és köztem jó barátság alakult ki, magyar tisztkollégáinak köszönhetően mindig friss magyarországi sajtókiadványokkal, szépirodalmi olvasmányokkal is ellátott. Így kilenc hónapra még kórházban maradtam, itt tanultam meg héthavi begipszelés után újra – két hónaljmanó segítségével – járni. Kétszer műtöttek, rövidebb lett két és fél centivel a jobb lábam, annak örültem, hogy nem amputálták. Hazatérésem előtt első kategóriás hadirokkantnak nyilvánítottak.

Leszerelés után hogyan került vissza a szellemi vérkeringésbe? Zökkenőmentes volt-e az átmenet a katonaság és a civil élet között?

Penzából Ungvárra repülőgéppel hoztak. A kórházban töltött kilenc hónapban már komoly baleseti kárpótlást kaptam, így elég szép összeggel a zsebemben térhettem vissza Kárpátaljára. Viszont még mindig csak két hónaljmankóval tudtam járni. Különböző gyógykezelésekre, így Melitopolban, az Azovi-tenger partján, a híres iszapfürdőhelyen is jártam, ahol rendbe hoztak. Tulajdonképpen hadirokkant nyugdíjat kaptam. Ekkoriban hirdettek előkészítő tanfolyamot munkás-paraszt fiatalok számára. Ilyen intézménye volt kihelyezve az Ungvári Állami Egyetemnek Nagyszőlősrre, én pedig kihasználtam a lehetőséget és jelentkeztem. Ekkor már nagyjából tisztában voltam irodalmi életünk harcaival, a megosztottsággal. Nem igazán találtam a helyem a kialakuló csoportok között. A tanfolyam után végre felvettek az egyetemre. Így kerültem később a magyar tanszékre, ahol Zékány Imre volt az osztályfőnökünk. Nagyon jó kapcsolatunk alakult ki vele, szeretett minket. Gortvay Erzsébetet már régebb óta ismerem. Valamelyik óra után itt is felmerült, hogy irodalmi önképzőkört kellene létrehozni. Az egyetemen már működött egy Jurij Hojda nevét viselő ukrán stúdió, aminek megalakítottuk a magyar csoportját. Ekkoriban tanult az egyetemen Fodor Géza, Debreceni Mihály, Horváth Sándor, Kovács Elemér, Orémus Kálmán, Kulin Zoltán és még sorolhatnám. Velük együtt vettünk részt a csoport munkájában, amelynek az elnöke Gortvay Erzsébet volt, diákvezetője pedig én lettem. Persze ekkortájt is voltak párás viták a kárpátaljai irodalmi életben. De sosem felejttem el, amikor a halálos betegségben szenvedő Kovács Vilmost az ungvári kórteremben Fodor Gézával meglátogattam, azt mondta nekünk: „Elég volt ebből a széthúzásból, fogjatok össze, az idő nektek dolgozik”. Néhány nap múlva, Fodor Sándor segítő közreműködésével átszállították Budapestre, azonban életét ott sem tudták megmenteni a magyar orvosok. Az egyetemi Hojda Stúdió magyar szekciójában a hangsúly főleg a műfordításon volt: prózákat, verseket igyekeztünk átültetni magyarra. Összebarátkoztunk a kortárs ukrán költőkkel is. Így fedezett fel minket a *Kárpáti Igaz Szó*, és nemsokára felvettük a kapcsolatot a József Attila Irodalmi Stúdióval, bekapcsolódunk rendezvényeibe, írásainkat megjelentettük a lap *Lendület* című irodalmi mellékletében, illetve a stúdió antológiáiban. Ekkor ismerkedtünk meg Balla D. Károllyal, aki ragaszkodott hozzánk, mert velünk jobban szót értett, mint a saját stúdióbeli társaival. Ez járult hozzá ahhoz, hogy édesapjával éles vitákat folytatott, aminek következtében leváltották az akkori stúdióvezetőket, és 1981. december 20-tól Balla D. Károly, Horváth Sán-

dor mellett én is a stúdió vezetője lettem. Ekkoriban már a napilapnál dolgoztam. Azt lehet mondani, hogy ettől kezdve körülbelül '87-ig volt egy remek korszaka a József Attila Irodalmi Stúdiónak, mégpedig a nagy összefogásé. Teljesítve Kovács Vilmos végrendeletét, sorra csatlakoztak hozzánk az egykori Forrás-tagok, köztük Vári Fábián László, Fodor Géza, Zselicki József is. Azonban nemcsak irodalmi műhely voltunk már, hanem a kulturális mindenés szerepét is betöltöttünk. Ekkoriban vettük fel a személyes kapcsolatot a fiatal magyarországi írókkal, az írószövetséggel, próbálkoztunk a versek megzenésítésével, író-olvasó találkozókat szerveztünk, felfedeztük a fiatal képzőművészeket, támogattuk Vidnyánszky Attila elgondolását, hogy a népszínház mellett egy igazi színházi társulatra is szükség van, és még sorolhatnám. Ebben az időben indultak el azok az események, kezdeményezések, amik alapjai lettek később, a rendszerváltás után kialakult kárpátaljai kulturális és irodalmi életnek.

Kicsit talán előrehaladtunk az időben. Térjünk vissza néhány gondolat erejéig az egyetem utáni munkahelyekre. Dolgozott a Kárpáti Igaz Szónál és a Kárpáti Kiadóban is. Milyen volt a kulturális légkör ezekben a fórumokban? Milyen munkakörben tevékenykedett?

Mivel apósom, Kövy Ferenc ismert nyomdász volt, a kapcsolatai révén kinevezést kaptam volna a tankönyvkiadóhoz, ahol kontrollszerkesztőként tevékenykedhettem volna. Szóval nem is gondoltam arra, hogy én újságíró leszek. Csak hogy ebbe beleszólt Balla László, mert a fia is akkoriban keresett munkát, és megbeszélte az apósszal, hogy cseréljünk: egy ideig Balla D. Károly kerüljön inkább a tankönyvkiadóba, én pedig a *Kárpáti Igaz Szónál* kapok majd munkát. Számomra ez a hír olyan volt, mint egy tördőfés. Bekerültem a fordítói osztályra, gyenge orosz tudással. Vérverejtékkel dolgoztam itt, ahol Jendrék Ödön rovatvezető, rajta kívül pedig Ortutay Tamás és Tárczy Andor tanítgatott. Majd a propaganda rovatba helyeztek át, ahol Nemes János keze alatt tevékenykedtem. A fejtőnőkről meg a pártkongresszusról kellett cikkeket írni. Arról, hogy a tehén attól ad több tejet, ha ki vannak téve elé a szovjet plakátok, és effélékről. Én ilyenkor röhögőgörcsöt kaptam, hiszen falusi gyerek vagyok, jól tudtam, hogy a tehén mitől ad több tejet. Mivel ezt nem bírtam, áthelyeztek később a Balogh Balázs által vezetett belpolitikai rovathoz, itt már a kereskedelem, a tanácsai, illetve a falusi élet ügyeivel foglalkozhattam. Időközben a fiatalok körében nagy népszerűségnek örvendő *Magyar Ifjúságban* Bajai István készített velem egy interjút a kárpátaljai magyarságról és a József Attila Irodalmi Stúdió tevékenységéről, de a megjelent anyagban sokszor szerepelt a magyar szó, ráadásul a *Kár-*

*páti Igaz Szó*ban megjelent egyik cikkemben rosszul írtam le valamelyik kiemelt pártasszony nevét, ezért megfosztottak újságírói tiszttségemtől, és műszaki vezető lettem büntetésből Keszler József nyomdász, tördelő mellett. Én pedig nagyon örültem, hogy ezen a részlegen dolgozhattam, hiszen nem kellett többé a propagandával foglalkozni. Annyit azért engedélyeztek, hogy szabadon írhattam bármelyik rovatba. Ekkor már kapcsolatban voltam Váradi-Sternberg János professzorral, aki ösztönözte a művelődéstörténeti kutatások beindítására. Hétfvégén a lakásán fogadott hol engem, hol Soós Kálmánt, hol Csatáry Györgyöt, és kiadta mindenkinek a kutatandó témakört. Néhány komolyabb publikáció után ismét szóba került, hogy rovatvezető leszek a *Kárpáti Igaz Szónál*. Ehhez viszont párttagság lett volna szükséges, de én nem léptem be, már csak családi örökségem miatt sem, hiszen apám megjárta a gulágot. Közben kiderült, hogy Kulin Zoltán átkerült a televízióhoz, megüresedett egy állás a Kárpáti Kiadónál, és így „átigazoltam” ’84-85 tájékán a kiadóba. Máig azt gondolom, hogy jó döntés volt, életem egyik legboldogabb időszakát éltem meg itt. Megszabadultam az aktuálpolitika nyomasztó légkörétől. Kontrollszerkesztőként kezdtem, Debreceni Mihállal dolgoztam együtt körülbelül a rendszerváltásig. Emellett még említést érdemel, hogy sikerült közelebb kerülnöm a *Kárpáti Kalendárium*hoz is, ami alighanem a legérdekesebb művelődési-kulturális időszaki kiadvány volt ekkoriban Kárpátalján. Arról nem is beszélve, hogy széles olvasórétegekhez jutott el, mivel általában 20-30 ezer példányban jelent meg. Én indítottam be itt újra a korábban abbahagyott irodalmi oldalakat, az *Égyűrűk* című irodalmi almanachot. Emellett M. Takács Lajos debreceni irodalomtörténész barátommal működtem közre Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényének újrakiadásában, amely a debreceni Csokonai Kiadóval közös kiadványként jelent meg. M. Takács Lajossal ugyancsak együttműködtem a *Vergődő szél* című, a kárpátaljai magyar írók, költők reprezentatív válogatás antológiájának kiadásában. Többek között ezeknek a könyveknek a megjelenetésére vagyok máig büszke.

Aztán lassan eljött a rendszerváltás, amikor Kárpátalján is tele voltak illúziókkal az emberek. Hittek abban, ha megbukik az az ideológia, rendszer, amiben felnőttek, akkor valami sokkal jobb jön el. Nincs többé diktatúra, az író már azt írhat, amit akar. Ami szerintem érdekes lehet mai szemmel: mi az, ami a '90-es években meg is valósult ezekből az illúziókból?

A legnagyobb törés az előző rendszerrel szemben már a '80-as évek végén jelentkezett, amikor is sikerült megroppantani a kemény bolsevista szemlélet egyeduralmát. Elkezdtek ledönteni a tabukat. Éreztük, hogy nem vagyunk egyedül, a gorbacsovi peresztrojka idején megnyitott Kijevi Magyar Főkonzu-

látus igyekezett mindenben támogatni minket, amelynek Páldi András lett a kinevezett főkonzulja, majd nagykövete. Az ő segítő közreműködésével és Dalmay Árpád barátunknak, az Illyés Gyula Irodalmi Klub elnökének kitartó küzdelme árán sikerült felállítani az első Petőfi-emléktáblát és az első mellszobrot, illetve Illyés Gyula szobrát Beregszászon. A nagyobb településeken irodalmi-közművelődési klubok kezdtek el megalakulni. A palackból kieresztették a szellemet. Megtudtuk, hogy az ukrán alkotóértelmiségiek létre akarják hozni a Sevcsenko Irodalmi Társaságot Ungváron, és ez lesz az első olyan szabad, alulról kezdeményeződő tömörülés Kárpátalján, ahol az ukrán hazafiságnak is teret adtak. Engem mint a Kárpáti Kiadó szerkesztőjét meghívtak az egyik ülésükre, elhívtam magammal egykori tanáromat, Fodó Sándort, aki a kárpátaljai irodalmi életéről írt diplomamunkám vezetőtanára volt, akit addigra már eltávolítottak az egyetemről. Ekkor gondolkodtunk el azon, ha az ukránoknak létre szabad hozni egy ilyen közösséget, akkor kezdeményezzük mi is ehhez hasonló létrejöttét. Ezt felvettem az akkor már József Attila Alkotóközösség név alatt működő társaság egyik ülésén, ahol szavazásra bocsátottuk az ügyet. Lehet, hogy ma szeretnek elfeledkezni róla, de én azt hiszem, a József Attila Alkotóközösség nélkül aligha jött volna létre a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, hiszen az alkotóközösségből kerültek ki a KMKSZ kezdeményező bizottságának tagjai. Itt említeném a Fodó tanár úré mellett Balla László, Debreceni Mihály, Jánki Endre, Móricz Kálmán, Zselicki József nevét és személyemet. És ami még nagyon fontos, hogy mint Erdélyben, Felvidéken, más régiókban, így Kárpátalján is az írástudók voltak az úttörők az érdekvédelmi szervezetek megalakításában. A rendszerváltást követő időben sikerült létrehozni az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetséget is. Helyi mítosz, hogy a két szervezetet valamiféle ellentét hívta volna életre. Ekkoriban még egységes volt a magyarság Kárpátalján, jómagam a KMKSZ-nek 1989–1992 között ügyvezető felelős titkára is voltam.

Hogy gondolja, mi az, ami az Ön politikusi karrierjéből megőrzésre méltó? Van-e olyan, amit nem lehetett volna elérni például egyszerű kultúremberként, értelmiségiként?

Az írástudók a rendszerváltást követően politizálni kezdtek. Vári Fábián László, Nagy Zoltán Mihály és a többiek is vállaltak politikai szerepet. A kommunista rendszer kegyeltjeivel szemben két mandátumot tudtam szerezni, így jutottam be a Kárpátaljai Megyei- és az Ungvári Városi Tanácsba is. Elértük, hogy Ungvárnak magyar alpolgármestere lett Kövér György személyében. Népszavazás elé vittük Kárpátalja autonómiájának kérdését.

Kezdeményeztük a kétnyelvűség bevezetését valamennyi területen, ahol kisebbségek éltek. Visszaköveteltük a történelmi nevek magyaros használatát, hogy ne Berehovo legyen például leírva különféle kiadványokban, hanem Beregszász. Sikerült Ungváron Petőfi-szobrot állítani. Megalakítottuk a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségét. Szóval rengeteg olyan projektet, programot valósítottunk meg, amit az előző rendszerben nem lehetett. Tulajdonképpen, amikor meghalt Váradi-Sternberg János, akkor döntöttem el végleg, hogy abbahagyom a versírást, és S. Benedek András, Botlik József biztatására elkezdek hivatásszerűen foglalkozni a művelődéstörténettel. Innentől kezdve egyenes út vezetett a GULÁG-GUPVI témakörhöz. Ez a kutatási téma mostanában érett be igazán, amikor megvédtem doktori disszertációm a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen a GULÁG-GUPVI témából. Nagyon röviden: mindig próbáltam tenni a dolgom, és közben megöregedtem...

Ön a vezetője az Intermix Kiadónak. A Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat már kétszáznál is több kötetet számlál. Nyilván vannak ezek között olyan kötetek, amelyek kevésbé állják ki az idő próbáját, de olyanok is, amelyek értékesek. Miért fontos, hogy legyen egy ilyen kiadó Kárpátalján?

Minden kiadónak van egy saját politikája. Ha egy mű eléri a kiadás szintjét, akkor azt ki lehet adni, és majd az olvasók döntenek el, hogy értékes-e vagy sem. Természetesen az eltelt huszonöt év alatt olyan munkák is megjelentek, amelyeket nem adnék ki újra. De ami lényeges: az Intermix Kiadó több műfajban jelentetett meg könyveket, ami azt jelenti, hogy nemcsak szépirodalmat, hanem társadalomtudományi, helytörténeti, egyházi stb. vonatkozású köteteket is kiadott. Az első tíz évben hiánypótló munkákat jelentettünk meg, és a jelentős része ezeknek nem szépirodalmi jellegű kiadvány volt. Jelenleg a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozat a 260. kiadványnál tart, 1992-től mintegy 150 alkotónak biztosítottunk megjelenési fórumot. De már ekkoriban, a '90-es évek második felétől úgy döntöttünk, hogy nem árusítjuk a könyveinket, hanem ingyen juttatjuk el azokat a közönyvtáraknak, így az Intermix Kiadó közművelődési szerepet is játszik Kárpátalján. Az utóbbi években már az interneten, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján, az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtárban szintén megtalálhatók ezek a kiadványok. Sokkal több olvasót érünk el ilyen formán, mint papír alapon. A fiatalok nagy része inkább letölti az e-könyveket az internetről, minthogy elmenne könyvtárba, és kézbe venné a nyomtatott változatot.

Az Együtt című folyóiratnak szintén Ön a kiadója. Milyen igény hívta életre ezt az irodalmi-művészeti profilú folyóiratot a kétezres évek elején?

A '90-es években több irodalmi folyóirat is volt Kárpátalján egyidejűleg. De a 2000-es évek elejére a *Hatodik Síp* és a *Pánsíp*, utánuk a Budapesten szerkesztett, de kárpátaljai kötődésű *Véletlen Balett* is megszűnt. Igaz, hogy S. Benedek András a *Kárpátaljai Minervával* próbálkozott, de ez inkább helytörténeti jellegű és kevésbé irodalmi-művészeti időszaki kiadvány volt. Egyre több szerző panaszkodott, hogy nincs hol publikálni. Aztán, mint a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának titkára és a MÉKK elnöke egy szép délutánon elbeszélgettem Nagy Zoltán Mihálllyal, majd Vári Fábián Lászlóval a kérdésről, és egyre jobban érlelődött egy irodalmi folyóirat beindításának ötlete. Hiszen ha van egy folyóirat, akkor tudjuk, észleljük, hogy irodalmi életünk is van. Egyrészt létezett már a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja. Ezért úgy döntöttünk, hogy először megreformáljuk a MÍKÍCS-et, majd elindítjuk az *Együtt* című folyóiratot. Megbeszéltük S. Benedek Andrással, mivel ő volt az 1966-tól megjelenő, a mai *Együtt* ősenek számító szamizdat lapnak az alapító-főszerkesztője, hogy megengedi-e a névátvételt. Ő nagyon örült az ötletnek. Én azt mondtam, hogy a kiadását vállalom, Nagy Zoltán Mihály József Attila-díjas író, az MMA irodalmi tagozatának tagja pedig elvállalta a folyóirat főszerkesztői pozícióját, Vári Fábián László pedig az irodalmi életünkben kihátráló Balla D. Károly József Attila-díjas költő leváltása után a MÍKÍCS elnöke és később folyóiratunk szerkesztőbizottságának elnöke lett. Kaptunk jobbról is, balról is pofont. De túléltek az első öt évet, majd az első tízet, és most már – a kezdetek óta megújult szerkesztőbizottsággal – vagyunk éppen a tizenötödik évfolyamban. Örülünk annak is, hogy az *Együtt*ben új írógeneráció jelentkezett, köztük az anyaországi lapokban is publikáló Lőrincz P. Gabriella, Marcsák Gergely, Shrek Tímea, Kovács Eleonóra és mások, akik Csordás László fiatal irodalomtörténész elnökle-tével a Kovács Vilmos Irodalmi Társaságba tömörültek. Itt említeném meg, hogy 2008-tól elnök-főszerkesztő Vári Fábián László József Attila- és most már Magyarország Babékoszorúja-díjas költő, az MMA irodalmi tagozatának tagja. Az olvasószerkesztő Csordás László irodalmár, a tanulmányro-vat vezetője pedig dr. Zubánics László történész. Továbbá a védnökök, tanácsadók: Pomogáts Béla irodalomtörténész, Füzesi Magda költő, az MMA irodalmi tagozatának tagja és Botlik József történész. Közben a leghosszabb életű folyóirattá vált az *Együtt* Kárpátalján és lapjain a helyi, illetve anya-

országi neves szerzők sorát vonultatja fel. Összefoglalva azt mondhatom: természetesen vannak viták, mert ahol dolgoznak az emberek, ott mindig is lesz egyet nem értés, de így születnek a jó megoldások. Én úgy gondolom, a jó csapatmunkának köszönhető, hogy elértük a tizenötödik évfolyamot.

Végezetül pedig ejtsünk néhány szót a nemrég megjelent könyvéről, az Irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján címűről. A könyv nagyjából a közép-kortól napjainkig követi a Kárpátaljához köthető irodalmi folyamatokat. De amikor végigolvastam, számomra a legizgalmasabb, legérdekesebb a második világháború utáni évektől a 2016-ig terjedő korszak bemutatása volt. Ha addig távolságtartó volt a hangvétel, itt már a többes szám első személy dominál. Persze nyilvánvaló, hogy ezt a korszakot sokkal közelebb érezzük magunkhoz, mint mondjuk a szoltárfordítók korát. Ami még felmerült bennem olvasás közben, és erre mindenképp rákérdeznék: miért volt szükség egy ilyen könyvre? Kik, milyen csoportok alkotják az elképzelt olvasóközönséget?

Ennek a könyvnek az ötletét az egyik Tokaji Írótábor adta, amelyben Penckófer János irodalomtörténész előadást tartott a kárpátaljai magyar irodalomról. Az előadás után leültünk, és megbeszéltük az elhangzottakat. Mondtam neki, hogy gratulálok a felszólaláshoz, csak hiányolom belőle az irodalmi élet folyamatainak részletezését. Ő inkább a művek elemzésére helyezte a hangsúlyt. Ez nem jelenti, hogy ne utalt volna a stúdiókra vagy egyéb kérdésekre, de összességében az irodalmi élet háttérként szolgál a művek elemzéséhez. Ezen a problémán sokat gondolkodtam, aztán Penckófer János biztatására nekiláttam irodalmi életünk életrajzának a megírásához. Megfigyeltem, hogy ilyen jellegű kiadványok már megjelentek Erdélyben, a Vajdaságban és a Felvidéken, így ezek szolgáltak mintául. Arra gondoltam, ha már megírom ezt az életrajzot, akkor egy egyetemi diák vagy középiskolai tanuló is egészében láthatja a folyamatokat. Lehetett volna bővebben részletezni a tárgyalt korszakokat, de tudom azt, hogy a vaskosabb könyveket már nemigen olvassa végig ez a korosztály. Mindenesetre azt lehet mondani, aki ma úgy gondolja, hogy nem történt Kárpátalján semmi, akkor az alulművelt. Olvassuk el a könyvet, és legyünk büszkék a vidékre, ahol születtünk, mert nemcsak Budapesten történik minden, Kárpátalján is volt és van figyelemreméltó irodalmi élet. Móricz Zsigmond szavait idézve: „irodalmi centrum” lett Ungvár mellett Beregszász is.